

Гнилицька Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності
ДВНЗ «Київський Національний економічний
університет ім. В. Гетьмана»

Дискусійні аспекти фінансової діагностики в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності

У статті розглядаються сучасні проблеми фінансової діагностики в системі економічної безпеки вітчизняних підприємств, що вимагають розробки методологічних підходів їх вирішення. Ці методологічні підходи повинні стати основою створення механізму досліджень, який, з одного боку, був би максимально наближений до реального середовища функціонування господарюючого суб'єкта, а, з іншого, дозволив би інтегрувати отримані результати в загальну систему управління його економічною безпекою.

В статье рассматриваются современные проблемы финансовой диагностики в системе экономической безопасности отечественных предприятий, которые требуют разработки методологических подходов их решения. Эти методологические подходы должны стать основой образования механизма исследований, который, с одной стороны, был бы максимально приближен к реальной среде функционирования субъекта хозяйствования, а, с другой, позволил бы интегрировать полученные результаты в общую систему управления его экономической безопасностью.

The article deals with current issues of financial diagnostics in economic security system of Ukrainian enterprises that require methodological approaches to their solution. These approaches should constitute the basis of investigation mechanism, which in its turn should be both: closely connected to the real life conditions of everyday functioning of an economic entity and allow the integration of the results into the general scheme of its economic security.

Ключові слова: фінансова діагностика, система економічної безпеки, внутрішні та зовнішні загрози, що впливають на стан економічної безпеки підприємства, критерії та показники оцінки рівня та стану економічної безпеки, методичні підходи до діагностики економічної безпеки.

Одним із найбільш важливих завдань спеціалістів підрозділів економічної безпеки підприємства є формування методологічних підходів до діагностики стану безпеки (небезпеки) підприємства, що дозволяють визначити об'єктивні критерії, на основі яких можна не лише оцінити стан безпеки на власному підприємстві, але і виявити потенційних партнерів, у яких в майбутньому можливе погіршення фінансового стану (аж до повного банкрутства). Ця проблема розглядалася відомими вітчизняними науковцями в галузі економічної безпеки: О.А. Кириченко, І.А. Білоусовою, О.І. Захаровим, Г.В. Козаченко, В.І. Франчуком та ін., але єдиних підходів щодо її розв'язання ще не знайдено.

Термін «діагностика» означає визначення стану об'єкта діагностування шляхом запровадження комплексу аналітичних процедур з метою завчасного виявлення слабких ланок і «вузьких місць». Дослідження цього терміна як економічної категорії дає можливість виділити три підходи до розкриття його змісту. Згідно з першим підходом, діагностика ототожнюється з фінансовим аналізом або розглядається як його складова частина [1]. Прибічники другого підходу розглядають діагностику як функцію управління [2]. Згідно з третім підходом, діагностика визначається як процес виявлення проблем [3]. В системі економічної безпеки яскраво проявляються усі ці риси діагностики.

Незважаючи на те, що окремі проблеми фінансової діагностики в системі антикризового управління неодноразово висвітлювалися як у вітчизняній, так і зарубіжній економічній літературі [4, 5, 6], її роль та місце як методичної основи оцінки економічної безпеки вітчизняних підприємств розкриті, на наш погляд, недостатньо. Тому в цій статті автором, перш за все, ставиться завдання визначити місце проведеного дослідження в системі існуючих підходів, напрямів і методів фінансової діагностики стану суб'єктів господарювання.

Постановка завдань фінансової діагностики економічної безпеки підприємства дозволяє окреслити коло проблем, акцентувати увагу на «вузьких місцях», що вимагають розробки методологічних підходів їх вирішення. Ці методологічні підходи повинні стати основою створення механізму досліджень, який, з одного боку, був би максимально наближений до реального середовища функціонування господарюючого суб'єкта, а з іншого – дозволив би інтегрувати отримані результати в загальну систему управління його економічною безпекою.

Метою статті є проведення аналізу сучасних підходів щодо здійснення фінансової діагностики оцінки рівня та стану економічної безпеки на вітчизняних підприємствах.

Безсумнівно, досягнення поставленої мети можливе за умови вирішення цілого комплексу завдань, серед яких:

- а) уточнення поняття фінансова діагностика в системі економічної безпеки;
- б) визначення сукупності зовнішніх та внутрішніх загроз, що впливають на стан фінансово-економічної безпеки підприємства;
- в) визначення сталонних показників (індикаторів), з якими порівнюють фактично досягнуті результати;
- г) розробка методичного підходу до діагностики рівня та стану економічної безпеки суб'єкта господарювання.

I. Уточнення поняття. Автор пропонує наступну інтерпретацію поняття «фінансова діагностика економічної безпеки підприємства»:

Фінансова діагностика економічної безпеки підприємства являє собою систему цільового фінансового аналізу, який здійснюється аналітиками з питань фінансово-економічної безпеки і спрямований на вирішення наступних завдань:

- виявлення параметрів внутрішніх та зовнішніх загроз об'єкта дослідження з урахуванням його специфічних особливостей;
- встановлення граничних значень (індикаторів) окремих показників діяльності підприємства;
- визначення стану та рівня економічної безпеки власного підприємства і контрагентів, що співпрацюють з ним та впливають на стан його економічної безпеки;

Таке визначення, на нашу думку, по-перше, окреслює комплекс завдань фінансової діагностики, по-друге, відображає специфіку проведення цієї процедури в системі економічної безпеки, і, по-третє, визначає суб'єкта здійснення цієї діагностики.

II. Визначення сукупності зовнішніх та внутрішніх загроз, що впливають на стан економічної безпеки підприємства. Аналіз досліджень, присвячених цій проблематиці, показує, що існують різні класифікаційні ознаки загроз. Але більшість авторів виділяє, як правило, два основних аспекти їх утворення – внутрішній і зовнішній. Так поділяють загрози О.А. Грунін [7], О.Я. Кравчук [8], О.О. Терещенко [5]. Ця ж класифікаційна ознака використовується і в основних офіційних документах.

Використовуючи системний підхід щодо організації економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, ми будемо розглядати зовнішні загрози як сукупність об'єктів і сил, що знаходяться за межами підприємства і впливають на його фінансовий стан. Найчастіше зовнішні загрози класифікують на економічні, технологічні, політичні, правові, інституційні та соціально-культурні. [9]. Перелік факторів, що характеризують вплив зазначених загроз, надано в *табл. 1*.

Вплив зовнішніх загроз має в основному стратегічний характер. Вони зумовлюють кризу на підприємстві, якщо менеджмент неправильно або несвоєчасно реагує на ці загрози, тобто якщо відсутня або недосконало функціонує система раннього упередження та реагування (система економічної безпеки).

До основних внутрішніх загроз, що впливають на стан фінансово-економічної безпеки підприємства, можна віднести:

- стадію розвитку підприємства;
- дефіцит власних оборотних коштів;
- збільшення тривалості операційного циклу, що спричинене зростанням дебіторської заборгованості та запасів;
- сезонність циклу виробництва та реалізації;
- низький рівень кваліфікації персоналу;
- прорахунки в галузі постачання, збуту, інформаційного забезпечення;
- низька ділова та кредитна репутація підприємства;
- зношеність основних фондів та низький рівень розвитку технологій;
- відсутність гармонізації інтересів власника та менеджменту.

**Основні види зовнішніх загроз, що впливають на стан
фінансово-економічної безпеки підприємства**

Назва загрози	Фактори прояву загрози
Економічні	Спад кон'юнктури товарного ринку Зниження купівельної спроможності населення Посилення конкуренції в галузі Нестабільність національної валюти Криза окремої галузі Сезонні коливання Посилення монополізму на ринку Порядок проведення господарських розрахунків
Технологічні	Зниження рівня розвитку національної науки Зниження рівня розвитку національної та галузевої техніки Зниження рівня розвитку галузевих технологій
Політичні та правові	Політична нестабільність у країні де розташоване підприємство чи його основні контрагенти Низький рівень прозорості процесів державного регулювання економіки Нестабільність господарського та податкового законодавства Дискримінація підприємства органами влади та управління Непрозорість системи оподаткування господарської діяльності Низький рівень розвитку цивільного та господарського права
Інституційні	Нестабільність фінансового та валютного ринків Недоступність кредитів для реального сектора економіки Зниження рівня розвитку системи страхування та системи надання посередницьких послуг Кон'юнктура фондового ринку
Соціально-культурні	Суспільні морально-етичні норми Рівень професійної освіти Професійно-кваліфікаційна структура робочої сили

Прояв внутрішніх та зовнішніх загроз можна відобразити через систему показників, що характеризують, з одного боку, зниження прибутковості (вплив внутрішніх факторів), а з іншого – зниження рівня ліквідності та платоспроможності (вплив зовнішніх факторів). Тому в цій статті нами реалізується наступний причинно-наслідковий зв'язок: «загроза – формалізація загрози (фактор) – показник». Від того, наскільки правильно будуть підібрані показники, що характеризують окремі сторони фінансово-господарської діяльності підприємства, та встановлені їх граничні значення, буде залежати точність оцінки стану його економічної безпеки.

III. Визначення базових параметрів (індикаторів) для порівняння при оцінці стану економічної безпеки. З метою діагностики фінансового стану підприємства та оцінки рівня його економічної безпеки для низки фінансових показників встановлені нормативні або рекомендовані інтервали значень, вихід за межі яких сигналізує про порушення функціонування підприємства, загрозу його стабільності та безпеці. Адекватність цих нормативів реальним умовам функціонування українських підприємств обговорюється у науковій літературі досить давно, але є невирішеною і дотепер. Тому проблема визначення граничних значень фінансових показників, має, на нашу думку, як методологічне, так і практичне спрямування.

Слід зазначити, що навіть рекомендовані в різних економічних джерелах нормативні інтервали або точкові значення фінансових індикаторів відрізняються великим розкидом значень. Так, мінімальне нормативне значення коефіцієнта фінансової незалежності (коефіцієнта автономії) коливається від 0,2 до 0,6, коефіцієнта поточної ліквідності – від 1,0 до 3,0, а коефіцієнта забезпеченості власним оборотним капіталом – від 0,1 до 0,5.

Крім цього простежується певна невідповідність нормативних значень окремих показників реальним умовам діяльності підприємств України. Для підтвердження цього положення нами було розглянуто динаміку зміни трьох коефіцієнтів, що найбільш часто використовуються на практиці для оцінки фінансового-господарського стану підприємств, що входять до Українського союзу промисловців та підприємців: коефіцієнт поточної ліквідності, рентабельність капіталу, коефіцієнт оборотності активів (коефіцієнт ділової активності).

Так, у 2010 році 70% досліджуваних підприємств мали рентабельність капіталу на рівні від 9 до 18%, тобто умовно простежувалася відповідність нормативним показникам, тоді як норма-

тивного значення коефіцієнта поточної ліквідності досягли лише 20% підприємств. Ще більші розходження зафіксовано за коефіцієнтом оборотності активів (ділової активності), нормативне значення якого встановлено на рівні 1,0. Використання нормативного значення в якості орієнтиру за цим показником є навряд чи доцільним, адже він прямо залежить від галузевих особливостей діяльності підприємства. Тому зрозумілим є той факт, що для підприємств роздрібної торгівлі він складає 2,3, тоді як для підприємств машинобудування – 0,8.

Обґрунтовуючи критичне (чи нормативне) значення окремих показників фінансового стану, окремі вітчизняні автори [4] не виправдано посилаються на зарубіжний досвід інтерпретації того чи іншого показника. Це є некоректним, оскільки фінансові параметри середньостатистичного українського підприємства значно відрізняються від аналогічних показників західних підприємств. Ще більш посилюється ця проблема, коли мова йде про прогнозування банкрутства, адже існує пряма залежність результатів прогнозування та визначення масштабів кризового стану від правильно встановлених інтервалів фінансових показників.

Так, відповідно до найбільш розповсюджені моделі прогнозування банкрутства У. Бівера, мінімальне значення коефіцієнта поточної ліквідності повинно бути не нижчим за 2,0, а значення рентабельності активів коливатися від 6 до 8%. Разом із тим фактично досягнуті результати діяльності підприємств України, що у 2010 році стабільно функціонували показують, що 30% досліджуваних підприємств не досягли зазначеного показника рентабельності та 80% підприємств є неплатоспроможними. Це ще раз підтверджує висновок про низьку пристосованість зарубіжних методик до українських умов.

Крім цього, рекомендовані (нормативні) значення фінансових показників мають загальний характер, а тому не можуть вважатися абсолютно достовірними при використанні підприємствами різних галузей. Методичним замінником нормативних показників могло б стати використання середніх або найкращих галузевих значень цих показників.

Завдання щодо обґрунтування нормативів з урахуванням галузевої специфіки у вітчизняній економічній науці поставлене вже досить давно, однак, до цього часу практично відсутня інформація про середні значення фінансових показників підприємств різних видів діяльності. Це перешкоджає створенню українських моделей оцінки економічної надійності підприємств та прогнозування їх банкрутства, ставить під сумнів достовірність результатів, отриманих за вже існуючими моделями.

Ще одним суттєвим недоліком традиційних вітчизняних методик оцінки фінансового стану підприємства є те, що ними не передбачено використання під час аналізу показників, які характеризують фінансову потужність підприємства. Мова йде про індикатори, що розраховуються з використанням інформації, яка міститься у Звіті про рух грошових коштів, зокрема показник чистого грошового потоку. Між тим, світова практика фінансового аналізу свідчить, що чистий грошовий потік досить часто використовується як база для розрахунку низки показників рентабельності.

Висновки

Зважаючи на перелічені недоліки при встановленні нормативних значень тих чи інших фінансових індикаторів, слід визнати, що застосування їх на практиці передбачає високий рівень помилковості при оцінці реального фінансового стану українських підприємств.

Тому, на нашу думку, дослідницький інтерес в системі економічної безпеки повинен бути перенесений зі встановлення нормативних значень показників на менш розроблений, але не менш важливий напрям наукових знань, пов'язаний з обґрунтуванням порогових (граничних, межових) станів фінансово-економічної безпеки об'єкта діагностування.

При цьому під граничними значеннями розуміють порогові величини, недотримання яких перешкоджає нормальному розвитку підприємства, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері його економічної безпеки [10]. Найвищий ступінь рівня економічної безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в допустимих межах своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на шкоду іншим.

Література

1. Выборова Е. Н. Финансовая диагностика субъектов хозяйствования / Е. Н. Выборова. – М, 2003. – 115 с.
2. Солопова В. Н. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия / В. Н. Солопова, Н. Е. Зимин. – М. : КОЛОСС, 2005. – 487 с.

3. *Оптнер С.* Системный анализ решения деловых и промышленных проблем / С. Оптнер. – М. : Финансы и статистика, 1967. – 527 с.
4. *Костырко Л. А.* Стратегия финансово-экономической деятельности хозяйствующего субъекта: методология и организация : монография / Л. А. Костырко. – Луганск : Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2002. – 560 с.
5. *Терещенко О. О.* Управління фінансовою санацією підприємств : підручник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
6. *Бердникова Т. Б.* Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие / Т. Б. Бердникова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 215 с.
7. *Грунин О. А.* Основы теории и практики экономической безопасности / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : СПбГИЭУ, 2002. – 160 с.
8. *Кравчук О.Я.* Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства : монографія / О. Я. Кравчук, П. Я. Кравчук. – Луцьк : Надтир'я, 2008. – 256 с.
9. *Бараненко С.П.* Стратегическая устойчивость предприятия / С. П. Бараненко, В. В. Шеметов. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2004. – 493 с.
10. Экономическая безопасность хозяйственных систем : учебник / под ред. А. В. Колосова. – М. : РАГС, 2001. – 446 с.